

cognoscitur. Nunquid quod in parte agitur, retractari apud universitatem non poterit? Nunquid quod apud homines a rectitudine devians agit, apud meliores, recti videlicet tenaces, retractari non debet? Aut quod in præsenti malitiose judicatur, Dei A iudicio retractandum non erit? Quod vestræ minæ continent, nunquam adhuc ab initio Ecclesiæ factum est. Nam etiam ego fuissem perjurus, aptandum vobis erat illud evangelicum: *Neque tu times Deum, cum in eadem damnatione sis?*

BALUZII NOTÆ.

Romanæ Ecclesiæ pontifex decessit. Cui Sergius succedens in eadem sede substituitur. Quo in sede apostolica ordinato, Lotharius filium suum Hludovicum Romam cum Drogone Mediomatricorum episcopo dirigit, acturos ne deinceps decedente apostolico quisquam illic præter sui jussionem, missorumque suorum præsentiam, ordinaret antistes. Qui Romam venientes, honorifice suscepti sunt. Peractoque negotio, Hludovicum pontifex Romanus unctione in regem consecratum cingulo decoravit. Gravis tamen semper duraque Romanis visa est hæc lex; ideoque eam variis temporibus infringere tentarunt. Itaque non multo post hæc tempora, cum mortuo Nicolao I Romana sedes vacaret, ei Adrianus II substitutus est invocatis inconsultisque missis imperatoris: qui tum erat Ludovicus hujus nominis secundus, Pii nepos. Quod audientes missi Ludovici imperatoris, moleste tulerunt, indignati scilicet quod dum præsentibus essent, non fuerunt invitati, nec optate a se futuri præsulis electioni interesse meruerunt. Qui accepta ratione, quod non causa contemptus Augusti, sed futuri temporis prospectu omisum hoc fuerit (ne videlicet legatos principum in electione Romanorum præsulum exspectandi mos per hujusmodi fomitem inolescere), omnem indignationem medullitus sedaverunt, et ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accesserunt. Apud Gratianum Dist. 63, cap. *Cum Adrianus*; et apud Ivonem parte v, cap. 16. Sed, ut hoc quoque obiter moneam, subleste ac valde dubiæ fidei apud me est ista narratio. Nam quomodo fieri potuit ut legati omnem indignationem medullitus sedaverint, quod dicerent Romani ita factum esse ne præsentia missorum imperatoris verteret in necessitatem, cum hic esset querelæ eorum fundus? An existimamus viros in aula

educatos, et longo Cæsarium sacramento imbutos, adeo jurium majestatis incuriosos ac desertores fuisse, ut ea tam facile sinerent convelli et obliterari? Probabilior est excusata Romanos præcipationem ordinationis, quod raptus potius fuerit Adrianus quam electus, neque modum potuisse poni ardori cleri ac populi. Addiderunt haud dubie scire se jus quod imperator haberet in electione, neque contemnere, et provisuros ne deinceps talia attentarent, tolerarent modo missi electionem Adriani, ad eumque salutandum venirent. His verbis, obsequii et reverentiæ in Augustum plenis, crediderim delinatos missos, ad Adrianum salutandum accessisse. Tum Ludovicum imperatorem, ne schisma in Ecclesia Dei faceret, hanc electionem approbasse ac laudasse. Hæc est mea conjectura. Verum quia Romani frequenter post ista tempora silentio transmiserunt missos imperatorum in electione pontificum, placuit eam audaciam reprimere in concilio Ravennatensi habito anno 904, quod a Baronio editum est, in quo Joannes IX pontifex Romanus hoc decretum promulgavit: « Quia sancta Romana Ecclesia, cui præsidemus, plurimas patitur violentias, pontifice obente: quæ ob hoc inferuntur, quia absque imperatoris notitia, et suorum legatorum præsentia, pontificis sit consecratio, nec canonico ritu et consuetudine ab imperatore directi intersunt nuntii, qui violentiam et scandala in ejus consecratione non permittant fieri; volumus ut id deinceps abdicetur; et constituendus pontifex, convenientibus episcopis et universo clero, eligatur, expetente senatu et populo qui ordinandus est, sic in conspectu omnium celeberrime electus ab omnibus, præsentibus legatis imperialibus, consecretur. »

AGOBARDI LIBER APOLOGETICUS *

PRO FILIIS LUDOVICI PII IMPERATORIS ADVERSUS PATREM.

I: Audite hæc, omnes gentes, audiat terra et plenitudo ejus a solis ortu usque ad occasum, ab aquilone et mari, et sciunt et recogitant pariter domni et imperatoris Ludovici filios juste fuisse et esse indignatos, et bene sentire et intendere ad expurgandum paternum palatium a sordibus facinorum et iniquis factionibus, et regnum ab amarissimis et tumultuosis inquietudinibus; tantum ut inter eos germana fides et fraterna sinceritas Deo digna et omni

fidei populo beneplacita persistat et inviolabiliter perseveret.

II. Igitur cum prædictus dominus et imperator quietus esset in domo, et florens in palatio suo, cum adhuc b juvenem conjugem sub sui reverentia custodiret, et c secundum Apostolum, uxorium debitum illi persolveret, in processu vero dierum cum cœpissent hæc primum tepescere, deinde frigescere, ac per hoc et d mulier resolvit in lasciviam. cessan-

BALUZII NOTÆ.

* Huic libro nullus est titulus in veteri codice. Itaque istum facere placuit. Est enim revera Apologeticus pro Lothario fratribusque ejus adversus Ludovicum Pium.

b *Juvenem conjugem*, Juditham, postremam Ludovici Pii conjugem, Caroli Calvi matrem, quam Ludovicus duxit anno 819.

c *Secundum Apostolum*. Exstat hæc Pauli admonitio ad maritos in capite septimo epistolæ primæ ad Corinthios. Adeo autem magnæ auctoritatis est hic locus, ut dein statutum fuerit in synodo Liptiensi, dirimendum esse matrimonium, si vir ejus sit

frigiditatis, ut uxori debitam reddere non possit, ut observatum est ad epistolam 81 Lupi Ferrariensis.

d *Mulier resolvit in lasciviam*. Ea fuit bellorum civilium occasio. Judith Augusta plurimum auctoritatis habebat apud Ludovicum, ut conjux. Movit istud bitem Lothario, dum gratiam illam novæ ferret impatienter. Conquisitis ergo causis querelarum, obiectum est mulieri crimen adulterii. Forte Bernardus comes maxima apud eam gratia flagrabat. Hinc vulgatum, hunc esse qui thorum Augusti commaculaverit. Et quia obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur, ut Tacitus observavit, sparsa primum apud

tibus licitis conversa imo adversa ad illicita, adscivit sibimet aptas personas ad perpetranda turpia, et primum latenter, deinde impudenter. Cognoverunt autem hoc initio pauci, deinde plures; ad postremum autem multitudo palatii, et regni, ac finium terræ, quam rem irridebant minores, dolebant majores, omnes autem clari viri intolerandum judicantes. Concitati itaque sunt spiritus filiorum imperatoris rationabili zelo, videntes maculatum stratum

A paternum, sordidatum palatium, confusum regnum, et obscuratum nomen Francorum, quod hactenus clarum fuerat in toto orbe. Et surgentes singuli uno et pio consensu in emundatione scelerum, conveniunt simul; et ^a aliis comprehensis, ^b aliis effugatis, ^c auctricæ vero malorum exclusa a palatio, inclusa custodiae, mutato habitu regali, ^d induto habitu sanctimoniali, reddiderunt patrem quieti et ^e aliquantulæ honestati. Cumque per nimiam filiorum

BALUZII NOTÆ.

nonnullos opinio hæc, magna illico fama surrexit. Ventum est ad arma. Capta mulier, et in monasterio conclusa. Bernardus sibi fuga consuluit. Theganus in capite 36 de Gestis Ludovici Pii: « Et voluerunt dominum imperatorem de regno expellere: quod prohibuit dilectus æquivocus filius ejus. Supradicti impii objicientes ei multa contraria, dixerunt Judith reginam violatam esse a quodam duce Bernardo, qui erat de stirpe regali, et domini imperatoris ex sacro baptismate filius. Mentientes omnia, suscipientes reginam Judith, eamque vi velantes, et in monasterium mittentes. »

^a *Aliis comprehensis.* Conrado nimirum et Rudolfo, reginæ fratribus, ut idem Theganus tradit. Item Heriberto Bernardi fratre, et Odone consobrino illius, ut est in Vita Ludovici Pii.

^b *Aliis effugatis,* præcipue vero Bernardo duce; qui fuga sibi consulens, in Marcam Hispanicam, cujus ipsi custodia commissæ erat, se contulit. Annales Fuldenses ad annum 830: « Commotio contra imperatorem a primoribus Francorum in Compendio exorta propter Bernardum, quem in palatio esse noluerunt. Quo inde depulso atque fugato, in gratiam cum eo redierunt. » Auctor Vitæ Ludovici Pii: « Adfuit etiam Bernardus, qui modo prædicto, fugiendo se salvans, diu in finibus Hispaniæ exulaverat. »

^c *Fines Hispaniæ dicit, id est, Marcam Hispanicam, quæ nunc Catalonia dicitur; ob hoc dicta confinium Hispaniæ, quod tum temporis ea Hispaniarum portio pertineret ad regnum Francorum, ut alibi dictum est a nobis. Sed de Bernardo, quoniam occasio incidit, res potere videtur ut nonnulla dicamus, ne qui tot motum ac bellorum occasio fuit, diutius lateat in obscuro. Virum magnæ nobilitatis fuisse hinc constat, quod eum Theganus tradit ex stirpe regali ortum esse, et Ludovici Pii imperatoris ex sacro baptismate filium. Filium fuisse constat Gulielmi comitis, qui monasterium Gellonense fundavit in prima Narbonensi, quod nunc ex ipsius nomine vocatur monasterium sancti Gulielmi de Desertis. Anno 820 Bera comite Barcinonensi dejecto ob crimen majestatis, Bernardus ei comitatus præfectus est ab imperatore Ludovico Pio. Anno undecimo imperii Ludovici (id est, anno 824, ut manifeste colligitur ex Eginhardo), Kaleudis Julii, uxorem in Aquigranensi palatio duxit Duodenam, nobilissimam feminam; exque ea biennio post suscepti filium Willelmum, natum iii Kalend. Decembris. Interim furentibus Ludovici filii adversus Juditham reginam, filiumque ejus Carolum, civiliæque bella meditantibus, Ludovicus, « ut subsidium aliquod in aula haberet (Transcribo hic, et quidem lubens, verba magni viri Petri de Marca, archiepiscopi Parisiensis ex libro tertio Marce Hispanicæ), consiliorum suorum participem et regni administrum, Bernardum quemdam ducem Septimaniæ, inquit Nithardus, in supplementum sibi assumens, camerarium constituit, eique Carolum commendavit, secundumque a se in imperio præfecit. At vero quidam ex aulicis perfidi, tres fratres eo sceleris adegerunt, ut coacta valida rebellium manu, de pellendo a regno patre cogitarent. Odio quæsitus color, Bernardi comitis cum Juditha familiaritas, quam in perversum interpretabantur, cum tamen ex muneris palatini necessitate sequeretur, tum quia Ber-*

nardus datus erat rector Carolo. » Hactenus Marca. Pulsus ergo Bernardus, Barcinonem se contulit anno 830. Sed anno sequenti revocatus est a Ludovico, et pristino honori redditus. Anno 842 nova prole auctus est xii Kal. Aprilis; quo die Duodena alterum Bernardo filium peperit apud Ucetiam civitatem in prima Narbonensi. Cum autem bellum exarsisset inter filios Ludovici, Bernardus in partes transgredi noluit. Hinc mota Caroli ira. Tandem cum Tolosam venisset Carolus anno 844, Bernardum ad se accersit, nihilque ab eo mali suspicantem occidit, ut tradit auctor Annalium Fuldensium. Sed plenus hanc cædem exsequitur Odo Aribertus, cujus hoc nobis fragmentum ex veteri codice pro singulari sua humanitate suppeditavit vir clarissimus Gulielmus Masnavius senator Tolosanus. « Pace itaque cum sanguine eucharistico separatim per regem et comitem firmata et obsignata, Bernardus comes Tolosanus ex Barcinonensi Tolosam venit, et regem Carolum in cœnobio sancti Saturnini juxta Tolosam adoravit. Cumque rex manu læva, tanquam sublevandi gratia, comitem apprehendisset, altera pugione in latus ejus adacto eum crudeliter interemit, non sine crimine fidei et religionis violatæ, nec sine suspicione patrati parricidii. Filius quippe Bernardi vulgo credebatur, et os ejus mire ferebat, natura adulterium maternum prodente. Post tam nefandam necem, rex de solio sanguine maculato discedens, et pede cadaver percussus, sic exclamavit: Væ tibi, qui thalamum patris mei et domini tui foedasti. » Vide Catellum in Historia comitum Tolosanorum cap. 8.

^e *Auctrice malorum.* Juditha Augusta

^d *Induto habitu sanctimoniali.* Actum istud anno 830, ut patet ex Vita Ludovici Pii. Sed tamen adnotandum est, eam tamenetsi velum sibi super caput posuerit (seu volens id fecit, ut tradit auctor Vitæ Ludovici, sive per vim, ut Theganus scribit), attonsam non fuisse. Inclusa autem fuit in monasterio sanctæ Radegundis Pictaviensis. Illic femina tot tantæque pietatis argumenta præbuit sanctimonialibus, ut illæ publice profiterentur velle se Augustæ exemplum sequi. Ita enim docet auctor Annalium Metensium: « Quæ in Pictavensem urbem compulsæ est ire, ibique in monasterio Sanctæ Crucis est retrusa: ubi et ipsa Domino nostro Jesu Christo studiosissime famulari die noctuque totis nisibus studuit; atque inibi Domino famulantibus ita placuit, ut omnes profiterentur se eam velle imitari. »

^e *Aliquantulæ honestati.* Illic fuit belli civilis prætextus: Deonestari palatium adulterio Augustæ cum Bernardo; quod adeo publicum esset, ut ne silentio quidem aut dissimulatione tegi posset. Purgandum palatium a sordibus facinorum; et Ludovicum reddendum menti ac dignitati suæ, ac si demeratus fuisset uxoris beneficio. Porro, Lotharium non debere ferre tantum dedecus paterno nomini illatum. Auctor Vitæ Ludovici: « Oportere ergo dicebant bonum filium indigne ferre dedecus paternum, ablatique e medio, restituere patrem et menti et dignitati; et hoc agentem non solum fama virtutis prosequeretur, sed etiam amplificatio regni terrestris, hoc nomine prætextentes culpam. Illis ergo incitamentis affectus juvenis, etc. »

remissionem bene acta dissolverentur, per carnalium blandimenta et cupidorum scelestos favores, atque indecoras adulationes, iterum mulier, tanquam legitima domina, revocata est in palatium, et praelata consiliis et consiliariis; cujus instigationibus mutata est mens rectoris, et cœpit duris cornibus ventilare filios, et conturbare populos. Sicque factum est inauditum antea mortalibus, ut non tam persecuti injuste sustinerent persecutiones, quam persecutores invitati et coacti exercerent, et non solum exercerent, sed et sustinerent, dum violentissime in diversa et contraria juramenta compelluntur.

III. Attendite et videte si factum est unquam hujusmodi. Juratum est ergo imperatori seniori, et eodem jubente iidem ipsi juraverunt imperatori juniori; et iterum ipso faciente, aliqui ex ipsis juraverunt regi fratri, et ad postremum pone omnes compulsi sunt jurare puero. Et ne ibi quidem remansit. Sed quasi nihil horum fuisset, adhuc exorta sunt juramenta. Nunquid super his non

BALUZII NOTÆ.

* *Revocata est in palatium*, anno 851, ut tradit auctor Vitæ Ludovici, et auctor Annalium S. Bertini. Æquissimum sane erat ut Juditha, quæ injuste ac sine lege et iudicio ei ablata fuerat, ut tradit auctor eorumdem Annalium, Ludovico restitueretur. Itaque misit qui eam ex Aquitania reducerent. Quam tamen conjugis honore non est dignatus, inquit auctor Vitæ ejus, donec se legali præscripto modo ab objectis purgaret. Congregata ergo synodo apud Noviomagum ad Vahalm fluvium, jussione imperatoris, et apostolica auctoritate, mense Octobri, cum nullus adversus eam accusator existeret, illaque se jurejurando purgasset secundum legem Francorum, judicatum est ab episcopis eam reddi marito debere velut legitimam conjugem. Auctor Annalium S. Bertini ad annum 851: « Ad quod placitum domina imperatrix, sicut jussum fuerat, veniens, et in conspectu domni imperatoris ac filiorum ejus assistens, de cunctis se objicientibus purificare velle aiebat. Perunctatusque est populus, si quislibet in eam aliquod crimen objicere vellet. Cumque nullus inventus esset qui quodlibet illi malum inferret, purificavit se secundum judicium Francorum de omnibus quibus accusata fuerat. » Auctor Annalium Metensium: « Postea tenuit imperator placitum suum mense Octobrio in villa Niumaga. In eodem ergo placito, per auctoritatem apostolicam, et per consensum episcoporum, consideratum et canonicè definitum est ut imperator suam reciperet conjugem. » Infra: « Peracto quoque placito in Niumaga, imperator inde reversus, ad Aquasgrani palatium ad hiemandum pervenit; ubi et suam conjugem prædictam Judith imperatricem recepit, atque eam pristino honori restituit. » Theganus capite 37: « Inde venit dominus imperator Aquis ad sedem suam; et supradicta conjux venit ibi obviam ei: quam honorifice suscepit, jubente Gregorio Romano pontifice cum aliorum episcoporum justo iudicio. » Hunc Thegani locum laudat illustrissimus archiepiscopus Parisiensis in libro tertio Marce Hispanicæ, ut ostendat Juditham marito redditam fuisse iudicio ecclesiastico, non autem ex decreto conventus publici. Hæc sunt ejus verba: « Enim vero quia velo imposito detrusa fuerat in monasterium, poenitentiae publicæ causa, post crimen per sacramenta dilutum, necesse erat ut poenitentiae indictio injusta rescinderetur. Id autem fieri non poterat auctoritate regia, ex decreto conventus publici, sed iudicio et potestate ecclesiastica. Quod factum

visitabo, dicit Dominus? Et inulta remanebit despectio Dei, et pollutio nominis ejus? sicut scriptum est: *Non pejerabis, nec pollues nomen Domini Dei tui*. Ecce patefactis abyssis stultitiarum, ad quid perventum est? Cum enim deberent exercitus mitti adversus exteras gentes, et ipse imperator adversus barbaras nationes dimicare, ut eas fidei subjugaret ad dilatandum terminum regni fidelium (Sic namque orat universalis Ecclesia in solemnibus illis orationibus, diebus Passionis Dominicæ, pro imperatoribus: *Ut Deus illis subjectas faciat barbaras nationes*); nunc e contrario omne regnum cum extremitatibus suis conglobatur in unum in medio sui, diversa tamen intentione, dum alii parantur ad intestina viscera dirumpenda, alii ad pacandam, si fieri potest, injustissimam discordiam: qui omnes pia mente perpendere debuerant quod dicitur in prædictis orationibus, ubi sacerdos admonet, dicens: *Oremus et pro Christianissimo imperatore nostro, ut Deus et Dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes, ad nostram perpetuam pacem*. Domus ergo Dei, quæ est

quoque Theganus observavit, cum ait reginam Aquis ab imperatore honorifice susceptam, jubente Gregorio Romano pontifice, cum aliorum episcoporum justo iudicio. Tum, ne quis ex eo facto præjudicatum putaret in omnibus causis ecclesiasticis principum necessariam esse interventionem auctoritatis Romani pontificis, hæc prudenter eruditèque pro more suo subdit idem archiepiscopus: « Romani pontificis auctoritas adjuncta est iudicio episcoporum Franciæ, solo Augustorum intuitu, quorum dignitas causam istam majorem efficiebat. De majoribus autem causis sedem apostolicam consulendam docuit olim Innocentius primus. Ex eadem personarum dignitate profectum, ut de divortio Lotharii regis et Theutpergæ actum fuerit coram Nicolao I. Adeo ut quæ hodie sunt in causis regum ecclesiasticis ad summum pontificem relationes, non careant suis exemplis: quæ crebriores factæ, postquam pontificum rescriptis a jurisdictione ordinariæ principes exempti sunt: quibus tamen privilegiis, si res ita ferat, quin ad tempus renuntiare possint, et ratio juris et exempla dubitare non sinunt. Olim quoque perpetuum non erat ut in causis omnibus ecclesiasticis principum expectaretur auctoritas summi pontificis, ut patet ex poenitentia publica per vim indicta ab aliquot episcopis Ludovico Pio imperatori; quæ ab episcopis aliis soluta est, non consulto Romano pontifice, restitutis principi armis et corona et vestibus regiis, quibus ob poenitentiam privatus fuerat: quæ restitutio confirmata est a synodo plenaria an. 835, ut docet auctor Vitæ Ludovici, Nithardus, et Annales Bertiniani. » Hactenus Marca. In eadem porro Noviomagensi synodo, cujus auctoritate Judith marito reddita est, Jesse Ambianensis episcopus, ut Theganus tradit, « justo iudicio episcoporum depositus est. » Quam Jesse depositionem ab Ebbone Rhemensi archiepiscopo peractam fuisse docet Flodoardus lib. II Hist. Rom. cap. 20, idque « pro infidelitate imperatoris. »

^b *Regi fratri*, id est, Ludovico regi Germaniæ, qui Lotharii frater erat.

^c *Puero*, Carolo cognomento Calvo, qui tum erat admodum puer, ut patet ex Vita Ludovici Pii ad annum 835: « Ipsum vero Lotharius ad suam cum Carolo admodum puero deduxit. » Natus autem erat anno 823, mense Junio, ut tradit idem auctor Vitæ Ludovici.

Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis, orat ut Christianissimo imperatori barbari subjiciantur, non ut subjecti conturbentur et barbarizentur. Neque enim Christianissimi imperatoris est subjectos exturbare et unitos dividere.

IV. O Domine Deus cœli ac terræ, cur permisisti fidelissimum et Christianissimum servum tuum imperatorem nostrum in tantam devenire negligentiam, ^a ut videre nolit quibus malis circumdatus sit? Diligit enim odientes se, et odit diligentes se. Quid si verum est quod perique, qui subtilius intelligere videntur, affirmant; quod scilicet sint aliqui in latere ejus, qui inhiante expectant exterminium filiorum ejus? Quod si viderint, collatum habent inter se ut in imperatorem mittant manum, et ^b disperiant sibi regnum. Hoc utrum verum sit, ipsi norunt. Multi tamen sunt, qui non ambigunt illos de quibus dicitur, ita incumbere regno, tanquam parieti inclinato et maceræ impulsæ. Unde constat, quia nisi Deus subvenerit, aut exteris dabitur regnum, aut in multos tyrannos disperietur; quod in hoc assimilatur: quoniam imperator, qui adversus barbarorum reges bella justa disponere debuerat, adversus dilectores sui filios injusta agere parat.

V. Dicunt etiam aliqui quod ^c domina palatii senioris, extra illa quæ de ejus occultis et non occultis

A dicuntur, ludat pueriliter, spectantibus etiam aliis quibus de ordine sacerdotali, et ^d plerisque colludentibus, qui (secundum formam quam Apostolus scribit de eligendis episcopis, dicens: *Domus suæ bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate; quia si quis domus suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?*) prælicare debuerant dominæ ludenti: Si qua regina semetipsam regere non novit, quomodo de honestate palatii curam habebit? aut quomodo gubernacula regni diligenter exercet? Reducere quoque ei ad memoriam debuerant, quod supradictæ sententiæ congruenter aptari potest, quantum tamen ad exteriorem sensum pertinet, quod in alio loco sacra Scriptura dicit: *Mulier diligens corona est viro suo; et putredo in ossibus ejus quæ confusione res dignas gerit.* Et iterum: *Tecta perstillantia in die frigoris et litigiosa mulier comparantur. Qui retinet eam quasi qui ventum teneat, et oleum dexteræ suæ evacuet.* Sed forte dicturus est aliquis: Hæc non est litigiosa, sed ^e suavis, et blanda. Quibus verbis respondendum est, non est majus litigium, quam homi patris bonos filios irritare, exacerbare, exhonore, et penitus a patre alienare velle: quæ quia ^f propter solam pulchritudinem a viro inofficose diligi fertur, inculcandum utrique fuerat quod iterum eadem

BALUZII NOTÆ.

^a *Ut videre nolit quibus malis.* Hæc tum in vulgus jactata. Auctor Vitæ Ludovici: « Porro patrem adeo quibusdam præstigiis elusum, ut hæc non modo non vindicare, sed nec advertere posset. »

^b *Disperiant sibi regnum.* Sic Capito Cossutianus, vir animo ad flagitia præcipiti, dum Neronem excitaret ad mortem Thræseæ, hæc inter alia ait apud Tacitum in libro xvi Annalium: « Ut imperium evertant, libertatem præferunt. Si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. » Proprium sane humani ingenii est, vitia sectari sub nomine virtutum, consiliaque mala tegere sub specie boni. Et qui bella civilia movent, bonum semper publicum prætexunt. Sallustius in Catilina: « Namque, uti paucis verum absolvam, per illa tempora quicunque rempublicam agitare, honestis nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent, pars, quo senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabat. »

^c *Domina palatii senioris,* id est, palatii Ludovici Pii, qui paulo ante dictus est imperator senior; Lotharius vero, imperator junior. Nam postquam Lotharius Ludovicus imperii consortem fecit, Irmingardique Augustæ sociavit, divisa est familia regnatricis; Ludovicusque citra Alpes remanens, Lotharium regere Italiam jussit. Hinc duplex domus, sive palatium: palatium senius, domus Ludovici: aliud Lotharii domus. Judith ergo, quæ Ludovici conjux erat, domina fuit palatii senioris.

^d *Plerisque colludentibus.* Damnat episcopus qui cum Juditha ludebant pueriliter, i emque eos qui puerilia illa oblectamenta spectabant, ac fortassis laudabant. Istud ipsum etiam in presbyteris hac ipsa ætate damnavit Romana synodus sub Eugenio II celebrata, quæ sic sancivit cap. 11: « Sacerdos enim sedule divina debet perscrutari et admonere eloquia, ut inveniatur beatus de quo Psalmista ait: *Et in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Quamobrem ludos aliquos coram se fieri non delectetur. Transgressor quippe inventus, admonitione episcopi ulterius agere desinat. Sin autem, canonice judicetur. »

^e *Suavis et blanda.* Hinc patet Judith feminam

fuisse insignis comitatis et urbanitatis; non vero ferocem ac superbam, ut feminis contingere solet quæ in summam fortunam evehuntur. Sed videtur hæc Agobardus commemorare augendam ad inviciam, ac si hinc colligi posset Judith esse adulteram ac meretricem. Nam et apud Senecam lib. 1, Controv. 2, Junius Gallio de puella quadam, quæ in prostibulo fuerat, sic ait: « Si quis dubitat an meretrix esset, audiat quam blanda sit. » Hinc illud Juvenalis:

Vox blanda et nequam digitos habet.

^f *Propter solam pulchritudinem.* Formosa ergo erat Judith. Theganus capite 26 de ea loquens: « Erat enim pulchra valde. » Annales Metenses ad annum 829: « Imperator Ludovicus habebat quamdam reginam pulchram nimis nomine Judith, et sapientiæ floribus optime instructam, sociatam sibi in conjugio. » Ex quo interim loco patet eam a marito cultam non fuisse propter solam pulchritudinem, ut ait Agobardus, sed etiam ob præclaras virtutes quibus ornata erat. Sed aculeata illa scriptio condonanda est studio partium. Sane magnam ac peculiarem feminarum gloriam esse pulchritudinem apud omnes ubique gentes in confesso est. Itaque nemo hactenus fuit qui formam corporis accusaverit in mulieribus. Præclare Tertullianus in libro secundo de cultu feminarum: « Nam etsi accusandus decor non est, inquit, ut felicitas corporis, ut divitiæ plasticæ accessio, ut animæ aliqua vestis bona; timendus est tamen propter injuriam et violentiam sectatorum, quam etiam pater fidei Abraham in uxoris suæ specie pertimuit. » Venditanda ergo non est forma, ut paulo ante docuit idem Tertullianus his verbis: « Primo quod non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem naturaliter invitatorem libidinis scimus. » Ac nescio quo fato semper factum est, ut ex eo quod femina quæpiam formosa visa est, in suspicionem venerit vulgati corporis. Unde interrogatus a quodam Bias deberetne uxorem ducere, an vitam ducere cælibem, respondit: Aut pulchram ducere, aut deformem. Si pulchram, habebis communem. Sin tur-

Scriptura dicit : *Fallax gratia, et vana est pulchritudo. Mulier timens Dominum ipsa laudabitur.*

VI. Nunc igitur omnes timentes et amantes Deum, regem quoque et regnum, pacata societate, rebus mundi utentes, rebus divinis fruentes, omni conamine dare operam debent ut exprimatur vulnus iniquitatis, et obducatur cicatrix sanitatis, absque sanguinis effusione, absque strage interfectionis, absque amaritudine jurgiorum, absque turbulenta et fetida commixtione spirituum immundorum. Ut vere dicatur de Ecclesia hujus regni : *Hæc est domus Dei, et porta cæli. Portæ autem inferi non prævalebunt adversus eam. Et iterum : Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit. Gaudebit super te in lætitia, silebis in dilectione tua, et exsultabit super te in laude. Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant; ut non ultra habeas super eis opprobrium : et dicat omnis populus : Amen, amen, et hymnum Deo.*

VII. Sicut veritas non est tantum in dictis, sed et in factis, (sic enim Apostolus demonstrat, dicens : *Veritatem facientes in charitate, crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus.* Et alius Apostolus : *Filioli, non diligamus verbo, nec lingua, sed opere et veritate.* Et iterum : *Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et non facimus veritatem*), ita quoque mendacium non est tantummodo verborum, sed et factorum; sicut in Apocalypsi loquitur Dominus, dicens : *Non intrabit in eam* (haud dubium quin civitatem coelestem) *aliquid coinquinatum, et faciens abominationem et mendacium.* Et paulo post : *Omnis qui amat et facit mendacium.* Et Dominus in Evangelio de inventore omnium malorum ait : *Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit.* Si ergo illa veritas (de qua et in Psalmis cantamus : *Prope esto, Domine, et omnes viæ tuæ veritas*) omnium hominum mentes possideret, etiam sine rectoribus et principibus res mundi concordii societate pacatæ manerent. Nunc autem quia ille qui in veritate non stetit, contra veritatem agere nunquam desistit, et dormientibus hominibus scandalorum zizania seminare non cessat, apta sibi corda satis inveniens, quæ foveant et nutriant semina ejus; redundat malum commotionis, quod quietem pacis et unitatis insano furore conturbet. Propter quod sollicitè vigilandum est et sagaciter agendum contra corru-

ptores veritatis et pacis, lingua et manu, ut aut cohibeantur, aut comprimantur.

VIII. Commotio itaque hujus temporis et harum regionum, quæ mira omnipotentis Dei suavitate et dulcedine sine conflictu armorum sedata est, non segriter memoranda est; sed debet corda fidelium in laudibus Dei et gratiarum actione alacriter succendere, et ad solertiam cautelæ sollicita reddere. Quæ commotio et conturbatio quale habuerit initium, vel originem, non est penitus reticendum. Igitur cum Christianissimus et piissimus Imperator dominus Ludovicus^b bonæ conjugis fide et moribus sibi congruentis consortium amisisset, necesse fuit ut aliam sibi acciperet, quæ ei posset esse adjutrix in regimine et gubernatione palatii et regni. Sed occulto Dei judicio talis assumpta est, quæ licet in primis annis viri et domini sui virtute et potestate pressa, subdita fuerit, tamen in processu temporis talis inventa est, quæ magnorum fluctuum commotio et conturbationis largus thesaurus esse posset; quæ non solum plebes, ac populos, sive principes, verum etiam elegantissimos filios imperatoris, etiam conjugatos, et gubernacula regnorum possidentes, affligeret, contristaret, et conturbaret, et pene attereret et exterminaret. Cumque talibus incrementis viderent hi quibus curæ erat de statu et honore regni, ac tranquillitate pacis, et quiete populi, deonestari palatium, obscurari claritatem regni, et ad iguominiam deduci nomen regnantium, cœperunt queri, et murmurare, ac dolere, et deplorare. Inter hæc concitati sunt spiritus virorum honoratorum, et filiorum regis; et crescente colludio, accedente etiam consilio, convenerunt singuli de loco suo, et conjuncti ad palatium, effugaverunt ministros sceleris; et reginam, quæ totius mali causa erat, excluderunt de domo et honore regni, et constituerunt^d in retrusionem exsilii; ac deinceps quasi jam liberatum bonum patrem de laqueo ruinæ, gaudebant se implese quod inscriptum est : *Ejice derisorem, et exhibet cum eo jurgium, cessabuntque causæ et contumeliæ.* Hoc tam irreprehensibile factum et omni laude dignissimum cum complessent filii, redierunt ad sua, restituto patre honori et gloriæ suæ.

IX. His ita transactis, inimicus omnis boni, auctorque omnis mali, qui non reliquerat corda possessa, satagit instaurare et redintegrare malum suum; et regina (quæ mutato habitu regali putabatur perdurare in habitu sanctimoniali, sicut ordo poscebat et rectitudo judicii docebat) reducta est

BALUZII NOTÆ.

pem, habebis pœnam. Apud Aulum Gellium lib. v, cap. 11 Noctium Atticarum. Quanquam istud ipsum de Bione deque Antisthene narrat in eorum Vita Diogenes Laertius, et de Socrate Valerius Maximus lib. vii, cap. 2.

^a *Dicat omnis populus.* Sic omnino legendum est, non autem *apostolus*, ut editum est a Massono. Similem errorem nos ante hoc biennium emendavimus apud Salvianum in libro tertio de Gubernatione Dei.

^b *Bonæ conjugis.* Irmgardis, quæ anno 818 mortua est v Non. Octobris.

^c *Gubernacula regnorum possidentes.* Lotharium videlicet Italiæ, Ludovicum Bajoriæ, Pippinum Aquitanicæ.

^d *In retrusionem exsilii,* in Aquitaniam videlicet eam deportantes, et in monasterio Pictaviensi includentes, uti jam diximus.

^e *Rectitudo judicii poscebat.* Æquissima esset expostulatio Agobardi, si judicata adultera fuisset Judith, atque ob hoc ipsum publicæ pœnitentiæ addicta in monasterio. Verum jam antea vidimus istud per vim factum fuisse, ac sine lege et judicio.

in palatium, et assumpta in consortium quasi legitima conjux, a quod esse jam nullatenus poterat. Collocata itaque turpiter et indecenter in fastigio regali, prius malum auxit et multiplicavit. Ad quod bonus filius quid agere debuit? Nunquid dissimulare? Nunquid silere? Nunquid quiescere. Non ita placuit illi indormitabili oculo, qui custodit Israel suum; sed suscitavit spiritus filiorum, et conveniunt iterum ad succidendam recidivam malorum stirpem. Timebant enim ne patri eveniret illud quod de quodam rege Scriptura sancta loquitur, dicens: *Igitur non fuit alter talis ut Achab, qui venundatus est ut faceret malum in conspectu Domini. Concitavit enim eum Jezabel uxor sua, et abominabilis factus est.*

X. Sed forte aliquis diversæ voluntatis homo amovere nitatur hæc verba Scripturæ sanctæ, tanquam inconvenientia, eo quod sequatur, *in tantum, ut sequeretur idola Amorrhæorum.* Noverit quisquis ille est, non posse evacuari congruentiam in hoc loco. Quoniam tempore legis in veteri populo idola et simulacra significabant omnes errores in novo populo, tempore videlicet gratiæ. Nam et ipse ordo horum verborum ita intelligendus est: Abominabilis factus est diversis cupiditatibus et illecebris, ut etiam evidenter ad cultum rueret idolorum. Quisquis autem

BALUZZI NOTÆ.

* *Quod esse nullatenus poterat.* Exstat sane in libro quinto Capitularium lex, qua cavetur ne mulier, quæ sponte, aut invita, velum sanctum in caput acceperit, illud unquam dimittat. Hæc sunt verba capitulis 113 ejusdem libri: « Qualicumque modo mulier, permittente canonicè viro suo, aut eo defuncto, velum sanctum in caput acceperit, aut sponte, aut invita, in eo permaneat omnino, nec dimittat. » Sed istud, opinor, intelligendum est de vidua quæ se sponte velavit, non autem de muliere per vim velata. Nam quod ait lex, eam resiliere non posse quæ etiam invita velata est, plane necessarium est ut intelligamus de ea quæ adulterii perpetrati convicta est, atque ob hoc ipsum in monasterio concludi jussa, volente marito. Nam nulla lex sinit uxores castas abduci a maritis, nisi ex consensu partium, ut vacant orationi, juxta consilium Apostoli. Sed tametsi daremus legem non esse ambiguum, nihil officeret causæ imperatoris. Nam neque Judith canonicè velum susceperat, neque consentiente marito, sed per vim et metum. Itaque dubium non erat quin eam maritus repetere posset, si vellet. Aliud obtinebat de viduis. Nam illis deponere velamen sanctum non licebat, præsertim apud Langobardos cujus rei clara exstant documenta. Et quandoquidem occasio tulit, afferam exemplum istorum ferme temporum, de femina quadam Langobarda, quæ imperante Ludovico II Pii nepote multata est amissione bonorum suorum, ob eam videlicet causam, quod post susceptum velamen religionis, nubere præsumperat. Res ita habet. Justo Gaustaldio, natione Francus, inter Langobardos habitabat, ibique uxorem duxerat nomine Gundi. Licebat sane ei vivere lege patria, si in initio habitationis suæ inter Langobardos professus fuisset apud iudices, velle se vivere secundum legem Francorum. Sed maluit eligere legem Langobardorum, fortassis vi victus amoris, quod Gundi nollet alias ei nubere. Nam lex Langobardorum valde favorabilis erat uxoribus. Hæc ergo cum virum extulisset, desideriumque exstinctum non posset pati, sanctimoniam habitum induit in monasterio sanctæ Mariæ, velumque sibi super caput imposuit, cum

A aliter hic sentire vult, penset qualiter contradicat Apostolo dicenti: *Et avaritiam, quæ est simulacrum servitus; et videat quam veraciter dictum sit: Rudis omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, erraverunt a fide.* Si ergo cupiditas errare facit a fide, et avaritia simulacrorum est servitus; quod malum remanet, quod non de radice cupiditatis oriatur? Propter quod fideliter colligendum est, omnes appetitores divitiarum, gloriæ, et honoris sæcularis, atque primatus, quam non longe absint ab idolorum cultura.

XI. Hæc propterea dicimus, ut ostendamus mala et bona antiquorum, malis et bonis congruenter aptari, et his qui errant in novo populo. Et quamquam Achab concitante se uxore sua erraverit a fide; et ea auctrice perpetraverit facinus illud de morte Naboth Jezabelitæ, correptus tamen ab Elia propheta, non correctus, compulsus est agere poenitentiam: qua actione poenitentiae mala sibi imminetia distulit, non abstulit. Hoc si recte perpendatur, liquido demonstrat quantum noceant uxores malæ viris suis. Jehu autem, quem Dominus suscitavit in regem ad puniendam domum Achab et ejus deceptricem uxorem, licet æternam vitam non promeruerit, eo quod a peccatis Jeroboam non recesserit, quia studiose exercuit viliones Domini de Jezabel, et domus

consensus Grimaldi Pinnensis episcopi, juxta legem Lotharii imperatoris, quæ exstat in libro II Legis Langobardorum, tit. 6, cap. 4. Interim Sisenandus, homo Francus, cepit ambire nuptias istius mulieris, uxoremque postea duxit. Hujus rei fama cum ad iudices imperiales pervenisset, intentata lis est adversus Sisenandum uxoremque ejus a Maione advocato Ludovici imperatoris, qui feminam illam adulterii accusavit, juxta legem Langobardorum, quod post susceptum sacrum velamen, rursus viro se conjunxerat, ideoque personam substantiamque ejus parti palatii pertinere debere asserebat, secundum legem. Ea autem exstat in libro secundo Legis Langobardorum, tit. 6, cap. 1, et lib. II, tit. 37, cap. 4. At Sisenandus negavit eam induisse vestem religionis. Verum cum postea Maio probasset eam fuisse velatam, iudices imperiales pronuntiarunt et Gundi ipsam et bona ejus fisco addicta; indicta etiam multa solidorum sexcentorum Sisenando, et solidorum centum quinquaginta Amelfredo filio Justonis et Gundi, qui huic matrimonio consenserat: quæ multa Amelfredo indicta est juxta legem Luitprandi, quæ exstat in libro secundo Legis Langobardorum, tit. 37, cap. 1. Datum est autem iudicium istud adversus Gundi in monasterio sanctæ Trinitatis Casauriensis anno 24 Ludovici II imperatoris, mense Decembri. Dein Ludovicus bona quæ fuerant Gundi, monasterio Casauriensis dedit III Kal. Maias, anno vigesimo quinto imperii sui, id est, anno 875. Verum quia bona quæ Justo dederat uxori suæ, non bene discreta erant a bonis liberorum, res iterum coram iudicibus ventilata est in Teate anno 877 mense Augusto; et curtis de Monactiano adjudicata est monasterio, peractaque præterea est honorum Justonis divisio inter filios ejus et monasterium. Hanc historiam, quæ plurimas res continet notatu dignas, placuit paucis enarrare; quam eruimus e veteribus actis illius ævi, quæ exstant in chartulario ejusdem monasterii, quæque post notas edita reperies, lector, beneficio Antonii Vionis Herovallii, viri clarissimi, horumque studiorum bono nati.

ejus quem illa concitaverat, concessum est ei ut filii A ejus usque ad quartam generationem regnarent. Post eum beatus quoque Joiada et sanctus pontifex, qui Athaliam impiissimam interfici jussit, et Joas in solio patris collocavit, et Hierusalem a sordibus et immunditiis purgavit, tali eum laude exornat Scriptura divina, dicens : *Senuit autem Joiada plenus dierum, et mortuus est cum centum triginta esset annorum; sepelieruntque eum in civitate David cum regibus, eo quod fecisset bonum cum Israel, et cum domo ejus. Ecce iste pius sacerdos, et temporali et æterna retributione remuneratus est; Jehu autem tantum temporali.*

XII. Videamus quoque quid Samson contigerit, quem Apostolus in catalogo virorum justorum enu- B merat. Amavit itaque mulierem non amantem se; quæ plus obtemperavit inimicis ejus, quam amico amanti se. Et quia ille vir justus credidit mulieri infideli, ideo et lumen oculorum amisit, et ducatum Israeliticæ gentis perdidit. Cui licet postea restituta sit virtus pristina, et ignominiosam vitam gloriosa morte finierit; æterna quidem vita non caruit, tamen ducatum pristinum non recuperavit. Sic ergo dignetur^a dominus dudum imperator pie perpendere, ut cæleste et sempiternum regnum non perdat: qui deceptus a muliere, terrenum et temporale amisit. Cedat divinis judiciis, quia nihil in terra sine causa. Voveat et reddat Domino Deo terribili et ei quæ aufert spiritum principum. Bonorum enim regum est dicere : *Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum.* Hæc dicit beatus Job : qui conanti se decipere uxori suæ non consensit, sed rigida invec- tione redarguit dicens : *Quasi una de stultis mulieribus locuta es.* Qui et in alio loco de Deo dicit : *Apud ipsum est fortitudo et sapientia. Ipse novit et decipientem, et eum qui decipitur.* Et : *Baltheum regum dissolvit, et præcingit fune renes eorum.* Et iterum : *Qui immutat cor principum populi terræ, et decipit eos ut frustra incedant per invium.* Quod et ipsi beato Job contingeret, si suasionem uxoris suæ libenter audisset. Ideo ergo terribilis Dominus, non tantum populis terræ, sed et ipsis principibus po-

puli : de quo quidam rex superbus et humiliatus confitetur coactus dicens : *Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi, et glorificari : quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt : juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ, et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei : Quare fecisti? Et post pauca : Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem cæli : quia omnia opera ejus vera, et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.*

XIII. Neque ullo modo hæc idcirco dicimus, ut domnum quondam nostrum imperatorem impiis et infidelibus regibus comparemus. Sed quia permisit se a muliere iniqua decipi, contigit illi quod scriptum est : *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.* Per quam conturbationem, et ventorum possessionem, perpetrata sunt innumerabilia perjuria, et deprædationes immensæ, cum homicidiis, adulteriis et incestis : pro quibus omnibus poenitentiis necessarium est religiosissimo quondam imperatori ; ut redeat ad cor suum, agatque poenitentiam, humiliatus sub potenti manu Dei, cui non est impossibile tribuere illi exaltationem æternæ vitæ : quia exaltatio temporalis vitæ jam non congruit illi, qui conturbata domo et mente, divina dispensatione et judicio cessit alteri, et locum dedit non cuilibet inimico aut extraneo, sed charissimo filio. Propter quod in omni jucunditate et exultatione cordis sui summas gratiarum actiones summo omnipotenti Deo indesinenter persolvere debet ; quia, sicut semper optavit, non successit illi in regnum inimicus expugnator, sed filius amator. Nunc ergo audiant omnes in commune tumultuosi et quieti Prophetam dicentem : *Sileat omnis terra a facie Domini.* Et Psalmistam : *Timet Dominum omnis terra, ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem. Quoniam ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt, et cætera.*

BALUZII NOTÆ.

^a *Domnus dudum imperator.* Vel hic locus ostendit librum hunc apologeticum fuisse scriptum, haud ita multo post exaurationem Ludovici Pii, id est, D

anno 833. Nam anno sequenti imperator restitutus est in conventu episcoporum habito Kalendis Martiis in monasterio sancti Dionysii.

AGOBARDI CHARTULA

Porrecta Lothario Augusto in synodo Compendiensi, anno 832^a.

In nomine Dei ac Domini nostri Jesu Christi. Anno incarnationis ejus octingentesimo tricesimo

tertio, ego Agobardus Lugdunensis Ecclesiæ iudicis episcopus interfui venerabili conventui apud

BALUZII NOTÆ.

^a Titulum hunc nos fecimus huic libello, pro eo quod editio Massoni sic habebat : *Publica L. imperatoris coram amplissimo episcoporum conventu poenitentia Agobardo præside* : qui titulus non exstat in veteri codice. Sane vel ex eo fallit hic titulus, quod huic conventui præfuisse ait Agobardum. Nos itaque

hunc librum *Chartulam* inscripsimus, propter auctoritatem Actorum exaurationis Ludovici : in quibus, post enarrata quæ in Compendiensi synodo acta sunt adversus optimum principem, demum hæc leguntur : « His itaque gestis, placuit ut unusquisque episcoporum, qualiter hæc res acta fuerit, in propriis